

Галина ПОГРІЩУК

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Проблема охорони навколишнього середовища протягом багатьох років в Україні продовжує ускладнюватись і загострюватись. Масштаби впливу суспільства на природу з кожним роком посилюються, а людство поступово перетворюється у потужну силу, яка впливає на природні процеси, що в кінцевому підсумку значною мірою підриває умови життєдіяльності людства.

Значне погіршення стану навколишнього природного середовища в середині 80-х років, викликане аварією на Чорнобильській АЕС, роботою потужних енергетичних, паливно-добувних, нафтохімічних, металургійних та інших підприємств, що не застосовують ефективні природно захисні заходи, загострило екологічні проблеми. У цей період адміністративно-командна система перебувала у стадії розпаду, що вимагало винайдення нових механізмів господарювання. Неспроможність адміністративними методами вирішити назрілі питання, і в першу чергу екологічні, змусили шукати нові шляхи для розв'язання складних проблем природокористування.

Успішне вирішення проблем, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища на сучасному етапі економічного розвитку значною мірою залежить від розробки і впровадження фінансово-економічного механізму управління природокористуванням. Він повинен спиратися на форми і методи фінансування і кредитування природоохоронних заходів, нормування, розподіл, перерозподіл і використання фондів грошових коштів, стимулювання раціонального природокористування.

Нині в Україні фінансовий механізм збору за забруднення навколишнього природного середовища ґрунтується на концепції платності. Відключає систему економічних інструментаріїв, спрямованих, з одного боку, на акумуляцію матеріальних і фінансових ресурсів для реалізації природоохоронних програм, а з іншого – на стимулювання товаровиробників до підвищення рівня екологічності технології. Основні недоліки наявного нині механізму у тому, що він не здатний зацікавити товаровиробників у проведенні природоохоронних заходів за рахунок власних коштів. Щодо пільг в оподаткуванні і кредитуванні, то цей пункт практично не діяв. Якщо певні заходи з охорони природи на підприємствах і впроваджувалися, то не тому, що працювали фінансово-економічні механізми, а тому, що діяли адміністративні важелі впливу на підприємства – “забруднювачі” навколишнього природного середовища. Все це викликає необхідність удосконалення існуючого механізму фінансування природоохоронних заходів.

Так, система платежів повинна структурно та організаційно вписуватись у реальний фінансово-економічний механізм, який функціонує в умовах перехідного періоду. Важливою є необхідна відповідність розмірів платежів фінансовим можливостям суб'єктів господарювання.

Безумовно, вкладати великі кошти у модернізацію обладнання і боротьбу з викидами забруднюючих речовин на підприємствах нині є надзвичайно складним завданням. Тільки конкурентоспроможні підприємства можуть створити потік фінансових ресурсів, необхідних для здійснення модернізації або безпосереднього інвестування заходів щодо боротьби зі забрудненням навколишнього середовища.

Оскільки платоспроможність підприємства важко прогнозувати, необхідно відмовитись від встановлення будь-якого стабільного (на плановий період) нормативу плати, віддавати перевагу механізму податкових пільг. Цей механізм є невід'ємною частиною всієї податкової системи і використовується для здійснення регіональної політики. Наявні різноманітні форми податкових пільг (зниження ставок, податкові амністії, податковий кредит, відтермінування платежів тощо) можуть бути застосовані в податковій системі регіонального природокористування.

Отже, фінансування повинно бути організоване таким чином, щоб стимулювати підприємства до здійснення недорогих, але ефективних заходів при їх частковому субсидюванні.

За умов переходу до ринкових методів ведення господарювання має бути розроблена нова система фінансування екологічних заходів приватним сектором. Адекватне фінансування пріоритетних екологічних заходів зазвичай важко здійснювати без коштів Державного бюджету, адже проблема забруднення і якості довкілля – це сфери, де суспільний інтерес не так легко ототожнити з індивідуальними і політичними інтересами. Адекватне фінансування інвестицій для захисту довкілля не під силу приватному сектору, оскільки фінансові ринки недостатньо розвинуті для екологічного фінансування приватним сектором або місцевими органами влади, фактично ще не розроблено методів оцінки екологічних інвестицій.

В Україні, як і в багатьох країнах перехідної економіки, на фоні різкого скорочення природоохоронних витрат за рахунок централізованих джерел характерне формування альтернативних джерел, до яких, в першу чергу, слід віднести екологічні фонди, що займають важливе місце у фінансуванні природоохоронної діяльності в країнах Центральної та Східної Європи. Їх питома вага у структурі природоохоронних витрат поки що є незначною. До того ж, аналіз діяльності екологічних фондів в Україні свідчить про те, що дана форма акумулювання і використання коштів фондів вичерпала себе і потребує реформування. Доцільним було б створення національного екологічного фонду на загальнодержавному та регіональному рівнях. Створення національного екологічного фонду як джерела фінансування екологічних заходів стало б кроком до подолання екологічної кризи та реанімувало природоохоронну діяльність в Україні.

В Україні, крім платежів за викиди забруднюючих речовин і розміщення відходів у навколишньому природному середовищі, джерелами надходження коштів до державної системи екологічних фондів можуть бути:

- грошові стягнення за самовільне використання природних ресурсів;
- платежі за погіршення якості природних ресурсів (зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів);
- надходження від реалізації конфіскованого відповідно до законодавства майна, яке було предметами екологічного правопорушення;
- платежі за шкідливий біологічний вплив на довкілля і здоров'я людей;
- грошові надходження за послуги органів Мінприроди України небюджетним підприємствам (видача ліцензій, здійснення державної екологічної експертизи, надання інформаційних матеріалів і консультативних послуг тощо).

Для ефективного функціонування механізму фінансового забезпечення природоохоронних заходів необхідно залучити всі важелі ринкової економіки:

- взаємозв'язок управлінської, науково-технічної і господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів щодо охорони навколишнього середовища на основі застосування економічних важелів і стимулів;
- визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього середовища;
- встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин до навколишнього середовища та розміщення відходів;
- встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин до навколишнього природного середовища, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу;
- надання підприємствам та організаціям податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго-ресурсозберігаючих технологій і нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього середовища;
- відшкодування збитків, завданих порушенням природоохоронного законодавства.

Удосконалення цього механізму дасть змогу суттєво поліпшити цільове фінансування галузі охорони довкілля і раціонального природокористування та сконцентрувати в бюджеті розосереджені кошти на здійснення природоохоронних заходів.

Література

1. Тараканов М., Живицький О. Стратегія економіко-екологічного розвитку відкритої економіки України. // Економіка України. – 1994. – № 1.
2. Экономические методы природопользования. – К.: Наукова думка, 1994.
3. Кашенко О. Фінансово-економічні основи природокористування. – К., 1999.
4. Синякевич І. М. Пріоритетні інструменти екологічної політики. // Фінанси України. – 2000. – № 10.